

ATATÜRK, CUMHURİYET VE MİLLÎ KİMLİK

ABDURRAHMAN KUTLU*

Cumhuriyet kelimesi Arapçada halk, ahali, büyük kalabalık anlamına gelen "cumhur" kelimesinden gelmektedir. Kavram olarak bakduğumuzda ise cumhuriyetten; milletin egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği temsilciler yani vekilleri aracılığı ile kullandığı devlet şekli anlaşılır. Burada demokrasi kavramıyla cumhuriyeti karıştırmamak gerekiyor. Şüphesiz bu iki kavram birbiri ile ilgili ve içiçe kavramlar olmakla birlikte, birbirinin aynısı değildir. Demokrasiden de halkın kendi kendini yönetmesi anlaşılır. Ancak cumhuriyette esas olan, devlet piramitinin en üstünde olan kişinin, yani devlet başkanının seçimle gelmiş olmasıdır. Devlet başkanı, babadan oğula geçen bir sistemle yani saltanatla o göreve gelmiş değildir. Bu iki kavrama bir-iki örnekle açıklık getirmek istiyoruz. Bugün İngiltere'de, İsveç ve Norveç'te parlamento vardır. Halk yasama ve yürütme organı durumunda olan meclisi kendisi seçer. Yani demokrasi vardır denebilir. Yani devlet piramitinin en üstündeki kişi kral ve kraliçedir. Bu göreve seçimle değil, saltanat usulüyle gelmiştir. Bu yüzden bu ülkelerde cumhuriyetten söz edilemez.

Öbür taraftan devlet başkanının şu veya bu şekilde seçimle geldiği bazı rejimler vardır ki meselâ; Çin Halk Cumhuriyeti ve diğer halk cumhuriyetleri gibi, bu rejimlerde de cumhuriyet olmakla birlikte halkın yönetime iştirakinden söz edilemez. Çünkü tek partinin hakimiyeti söz konusudur. Halk verirse bile bu partiye oy vermek durumundadır. Neticede şunu söyleyebiliriz; demokrasinin olduğu yerde cumhuriyet olmadığı veya cumhuriyetin olduğu yerde de demokrasinin bulunmadığı örnekler görülmektedir. Ama ideal olanı hem demokrasinin hem de cumhuriyetin birlikte olmasıdır. Bir başka ifade ile, cumhuriyeti demokrasinin en gelişmiş şekli olarak kabul edebiliriz. Türkiye, Cumhuriyetimiz'in bânisi Atatürk'ün önderliğinde 29 Ekim 1923'te demokrasi ve cumhuriyet sürecini yakalamıştır. Bu tarihten itibaren de demokrasi yolunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Rektörü.

Şimdi Atatürk'ün önderliğinde ulaşılan Cumhuriyet'in değerini ve büyüklüğünü anlayabilmek için yakın tarihimizdeki demokratik gelişmelere bakmamız faydalı olacaktır.

Bilindiği üzere Fransız İnkılâbı ile birlikte çok uluslu devletlerde siyasî hareketlenmeler yoğunluk kazanmaya başladı. Osmanlı Devleti de bu dalgalanmalardan nasibini aldı. Zaten çöküş sürecine giren Osmanlı Devleti, Fransız İnkılâbı'nın ihraç ettiği siyasî kavram ve sloganlara sarılarak içinde bulunduğu zor durumdan kurtulma çareleri aramaya başlamıştı. Bu çarelerin başında mutlakiyet yetkilerinin sınırlandırılması geliyordu. Fakat bu sınırlamanın nihai hedefi cumhuriyet değil, "meşrutî monarşi" idi. Nitekim, 1808 Sened-i İttifak'tan itibaren meşrutî monarşiye doğru bir süreç gelişmeye başladı. 1839 Tanzimat Fermanı'yla padişah kendi yetkilerini, kendi iradesi ile sınırlayan bir taahhüt içine girdi.

1856 İslahat Fermanı'yla monarşinin yetkilerinin sınırlandırılması yolunda bir adım daha atıldı. Nihayet Aralık 1876'da Kanun-i Esasî yani anayasa ilân edildi ve arkasından Meclis-i Mebusan açılarak meşrutiyete geçildi. Kısa bir süre sonra meşrutî rejim inkıtaya uğramışsa da 1908'de meşrutî monarşi kurumlaşmaya başladı. Fakat devleti kurtarmaya yönelik bütün bu gelişmeler Türk milletini ve arkasından Sev'e getirmeyi engelleyemedi. Engellemediği gibi, belki de bu çöküş sürecini hızlandırdı. Çünkü sözünü ettiğimiz bu gelişmelerde, Türk milletinin karakteristik özellikleri, sosyolojik yapısı, kültürü dikkate alınmamıştı. Meşrutî rejim batıdaki kurumlarıyla –özellikle İngiltere örneği– neredeyse olduğu gibi ıktıbas edildi. İngiltere meşrutî monarşisinde iki önemli kurum olan halkı temsil eden Avam Kamarası ve asilleri temsil eden Lordlar Kamarası, Osmanlı yeni rejimine Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi olarak aktarıldı. Temelinde sınıf anlayışı yatan böyle bir tasnifin Türk siyasî hayatında başarılı olması düşünülemezdi. Ama Osmanlı münevveri, bunu o zaman göremedi. Çünkü batının gelişmişliği onun gözünü kamaştırmıştı. Halbuki, bu toplumunun sosyolojik ve kültürel gerçekleriyle çelişmeyen ve "sınıf" anlayışına dayanan bir rejim, bu toplumlar için geçerli olabilir. Ama aynı geçerlilik tamamıyla farklı özelliklere sahip Türk milleti için sözkonusu olamazdı. Çünkü Türk milletinde "sınıf" anlayışı yoktur. Asalet kavramının yerini "liyâkat" ve "adalet" almıştır. Nitekim bu durumu Atatürk çok güzel bir şekilde tesbit ederek 1931 yılında yaptığı bir konuşmasında şöyle ifade etmiştir;

"Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve sosyal hayat için iş bölümü itibariyle çeşitli mesleklere ayrılmış bir toplum olarak görmek esas prensiplerimizdendir."

Öteyandan, kurulan meclis, her ne kadar bir tür seçimle gelmiş olmakla birlikte, millî iradeyi yansıtmaktan da çok uzaktı. Çok uluslu bir yapı olmakla birlikte bir Türk devleti olan Osmanlı devletinin meclisinde Türkler neredeyse azınlıkta idiler. Durum böyle olunca, meclisten, millî birlik ve beraberliği inşa edecek bir irade beklenemezdi. Nitekim öyle de oldu. Gayr-i müslim milletvekilleri meşrutî rejimi Osmanlı devletini içinde bulunduğu zor durumdan kurtaracak bir vasıta olarak değil de kendi bağımsızlıklarına giden bir yol olarak algılamaya başladılar. Bu anlamda bazı milletvekillerinin tutum ve davranışlarından birkaç örnek vermek gerekirse mesela; İstanbul Rum mebuslarından Vasilaki Efendi, Ermeni mebusu Hamazasp Efendi, daha buna benzer pek çok isimler Rumcanın ve Ermenicenin resmî dil olmasını teklif edecek kadar ileri gittiler.

Yine bahsettiğimiz Osmanlı dönemindeki bu demokrasi denemeleri, tabana mâl olmamış ve İstanbul'da ve bazı büyük şehirlerde hissedilmiş ve buralarla sınırlı kalmış idi. Anadolu'nun falanca kazasındaki veya falanca köyündeki vatandaşın bu gelişmelerden belki de hiç haberi yoktu.

Netice olarak şunu söylemek istiyoruz; Osmanlı dönemindeki monarşi aleyhindeki siyasî gelişmeler, Türk toplumunun sosyolojik, kültürel ve tarihî özellikleri dikkate alınmadan oluşturulan bir süreç olduğundan, millî birlik ve beraberliğe, millî kimliğe katkı sağlayıcı bir nitelik olarak ortaya koyamamıştır. Bu dönemdeki Osmanlı düşünürlerinin de devleti kurtarmaya yönelik fikirlerinde esas hedef cumhuriyet değil, "meşrutî monarşi" olmuş, Fransız İnkılabı'nın fikrî ürünü olan ve "istibdat ve baskıya karşı insan kişiliğine değer veren cumhuriyet" ancak Osmanlı devletinin yıkılışı ile birlikte aranan rejim olmuştur.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, cumhuriyet fikrinin Mustafa Kemal tarafından ilk defa kuvvetle ortaya atılmasında Fransız İnkılâbı'nın etkisi olduğunu söylemekte, Münir Hayri Egelî, daha 1906'da Atatürk'ün en beğendiği devlet şekli olarak cumhuriyeti dile getirdiğini yazarken, Mazhar Müfit Kansu, Mustafa Kemal'in henüz Erzurum Kongresi açılmadan, zamanı gelince hükümetin şeklinin cumhuriyet olacağını kendisine söylediğini *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber* adlı eserinde anlatmaktadır, Nitekim, Türk milletinin varolma veya yokolma sınırına geldiği Millî Mücadele gibi fevkalâde bir ortamda Mustafa Kemal Paşanın önderliğinde vatanın kurtuluşu için askerî tedbirler alınırken, beraberinde "millî hakimiyet" kavramının arkasında demokrasi ve cumhuriyet yolunda önemli adımlar atıldı.

Bu yoldaki en açık mesajları Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarında görebilmekteyiz.

Amasya Tamimi'nin ilk maddesinde yer alan "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" ifadesi demokrasi ve cumhuriyet kavramı açısından bizce ileriye dönük mesajlar taşımaktadır. Burada milletin iradesine verilen önem vurgulanıyor, Erzurum Kongresi'nde 2. maddede "milli iradeyi hakim kılmak esastır" ifadesi yer alırken 8. madde milli iradenin gerekliliği üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Bu maddede aynen şöyle denilmektedir;

"Milletin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarihî devirde, merkezi hükümetimizin de irade-i milliyeye tabi olması zaruridir. Çünkü irade-i milliyeye dayanmayan herhangi bir hükümet heyetinin subjektif ve şahsî mukadderatı milletçe vermiş olmaktan başka haricen de muteber olmadığı şimdiye kadar geçmiş eylemler ve sonuçlar ile sabit olmuştur."

Açıkça görüldüğü üzere bu ifadelerde, ileride Osmanlı devletinin varisi olarak kurulacak yeni Türk devletinin rejimini demokrasi esasına dayalı bir sistem yönünde tercih edeceğine dair mesajlar saklıdır. Nitekim Sivas Kongresi'nde de bu tür kararlar tekrar edilerek Heyet-i Temsiliye'nin teşekkülü, yukarıda sözünü ettiğimiz mesajın kararlılığını gösteriyor. Kongre'nin çıkardığı gazetenin adının İrade-i Milliye olarak konması bir tesadüf değildir. Aynı gazete Ankara'ya taşındığı vakit Hakimiyet-i Milliye adını alacaktır.

Nihayet 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla, kongre kararlarında yer alan demokrasi ve cumhuriyet yönündeki mesajların gerçekleşmesinde önemli bir adım olmuştur. Bu adım Mustafa Kemal Paşanın önderliğinde istikrarlı ve kararlı gelişmeler 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilânını sağladığı ve arkasından da zaman içerisinde çok geçmeden saltanat ve hilafet kaldırılarak ve bununla ilgili müesseseler hakkında yeni tedbirler alınarak demokrasi ve lâiklik yönünde Osmanlı'nın son dönemlerinden bu zamana kadar ulaşılamayan, katedilemeyen mesafe, Atatürk'ün önderliğinde başarılı bir şekilde katedilmiş olacaktır.

Cumhuriyet'e zemin hazırlayan 1919'dan 1923'e kadar bu gelişmeler, millete mal olmuş olup, aynı zamanda milli birlik ve beraberlik ile milli kimliğin oluşması yönünde seyretmiştir. Bu dönemin anahtar kavramlarına baktığımızda bu durumu açıkça görebiliriz; Hakimiyet-i Milliye, İrade-i Milliye, Milli Mücadele, Kuva-yı Milliye, Misâk-ı Milli, Heyet-i Milliye, Tekalifi Milliye

vb. görüleceği üzere hepsinde bir millilik "damgası vardır, hareket "millet" dayanmaktadır. Bu millet ise BMM adında kendini gösteren "büyük bir millet"tir. "Büyük millet"ten kastedilen ise "Türk milleti"dir,

Bu yüzden yeni kurulan devletin adının "Türkiye Cumhuriyeti" olarak tesbiti yüksek bir fikriyatın sonucudur. Buradaki "Türk" kavramı ırkı anlamda olmayıp kültürel mânâdadır. Kendini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ve Türk hisseden herkesi içine alan bir kavramdır. Dolayısıyla "millî kimlik" bu kavram etrafında teşekkül etmektedir. Bu imkânı ise bize "Cumhuriyet" vermektedir. Cumhuriyet'in en üst makamı olan Cumhurbaşkanlığı'nın forsu, Türk kavramı etrafında millî birlik ve beraberliğin bir sembolüdür. Atatürk döneminde tesbit edilen forsa 16 Türk devleti özellikle nakşedilmiştir. Burada; Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihte kurulan Türk devletlerinin bir devamı olduğu ve millî kimliğin de bu kültür çizgisinde oluşacağı mesajı saklıdır.

Osmanlı dönemindeki demokrasi hareketlerinin başarıya ulaşamayıp Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen demokrasi hareketlerinin başarıya ulaşmasının sırlarından birisi de hareketin tabana mâl olmuş olmasıdır, cumhuriyete giden süreç içinde alınan kararların hepsinde milletin gönderdiği delegelerin hepsinin iradesi vardır. Atatürk; Türk milletinin karakterine en uygun idarenin cumhuriyet olduğunu, 1924'te yaptığı bir konuşmada "Türk milletinin tabiat ve adetlerine en uygun idare cumhuriyet idaresidir" diyerek ifade etmiştir, Ancak inkılâplarının en büyüğü şüphesiz, Batıların "hasta adam" dedikleri ve aruk ömrünü tamamlamış bir çınardan yeni bir filiz yeşertmesidir. Bu filiz, hukuk ilkelerine bağlı, çağdaş, demokratik ve lâik Türkiye Cumhuriyeti'dir. Yukarıdan beri söylenenlerden açıkça anlaşılacağı üzere cumhuriyete ulaşmak kolay olmamış, çok zor ve çetin bir mücadeleden sonra, Türk milletinin karakterine uygun, millî birlik ve beraberliği pekiştirecek ve millî kimliği güçlü bir şekilde inşa edecek cumhuriyete ulaşılmıştır.

Atatürk, Cumhuriyetimiz'in bu yönünü 1933'te şu vezir sözleriyle dile getirmiştir; "Az zamanda çok büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir. Bundaki başarıyı Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak kararlı bir şekilde yürütmesine borçluyuz."

Atatürk'ün kurduğu, millî egemenliğe dayalı, akılcı ve lâik Cumhuriyet, 1923'ten itibaren büyük gelişme geçirerek, Türkiyemiz'i bugün İslâm Dünyası'nın tek demokratik, lâik ve serbest piyasa ekonomisine dayalı ülkesi haline getirmiştir. Bu sebeple Batı dünyası bile Cumhuriyetimiz'i bağımsızlığına

yeni kavuşmuş Türk cumhuriyetlerine doğal bir "model" olarak görmektedir. Türkiye'nin parlak ve büyük bir geleceğe doğru koştuğunu gören iç ve dış ser odakları, Cumhuriyetimiz'i tökezletmek istemektedirler. Türkiye bir taraftan Batı'da Balkanlar, Doğu'da Kafkaslar ve Güney'de Kıbrıs'tan Ortodoks çemberine alınmak istenirken bir taraftan da dahilinde çeşitli problemler çıkarılarak millî birlik ve beraberliğimiz bozulmak istenmektedir. Ama her türlü olumsuzluk ve zorluklara rağmen Atatürk'ün önderliğinde Sevr paçavrasını Türk milleti nasıl yırtmışsa, bugün de Atatürk'ün önderliğinde fikir ve düşüncelerinden aldığı ilhamla önündeki engelleri aşacak güçtedir.